Слово "Гетьманської столиці"

№4 (115), липень – серпень 2026 р.

Газета Національного історико-культурного заповідника "Гетьманська столиця"

Двадцять років служіння Українській ідеї

Наталія СЕРДЮК
молодший науковий співробітник
НІКЗ «Гетьманська столиця»

Науковий колектив Національного заповідника «Гетьманська столиця» системно займається дослідженнями широкого кола питань історії козацької доби та історичної спадщини Батурина. Потреба мати свою трибуну виникла ще з початку створення закладу. Надихнувшись прикладом колег, друкованим виданням «Соборний майдан» заповідника «Глухів», на початку 2006 р. дирекцією Заповідника було остаточно вирішено заснувати газету, яку назвали в результаті конкурсу «Слово "Гетьманської столиці"». Видання зареєстроване 28 липня 2006 р. в управлінні юстиції Чернігівської обласної державної адміністрації, підписано угоду з друкарнею, створено редколегію.

Газета заснована насамперед з метою популяризації історії Батурина, найновіших досліджень наукового колективу Заповідника в царині історії Гетьманщини та козацтва. Видання виходить раз на два місяці на паперовому (і електронному) носіях і розповсюджується безкоштовно серед батуринців, відвідувачів заповідника, учасників конференцій, по бібліотечним закладам України тощо. Авторами матеріалів, які публікуються в газеті, в основному були і є співробітники заповідника, також редколегією видання залучені сторонні дописувачі. Останні 10 років шпальти газети неодноразово були трибуною дитячих прозових та поетичних творів літературної частини конкурсу РОЗУМфест. Видання фінансувалося із спеціального рахунку закладу та залучені благодійні кошти.

Редакційна колегія газети традиційно складається з 5 осіб: редактора, відповідального секретаря і трьох постійних членів-науковців заповідника. За 20 років існування газети змінювалися відповідальні секретарі, члени редколегії, автори – але незмінною залишалася редакторка – заступниця генерального директора з наукової роботи Любов Кіяшко. Наразі підготовкою кожного номера газети, окрім редактора, займаються Наталія Саєнко (відповідальний секретар), Наталія Сушко, Руслана Огієвська та Наталія Сердюк.

Не дивлячись на труднощі у процесі випуску газети, виходила вона завжди стабільно. Порівнюючи перші випуски і

Редколегія газети «Слово «Гетьманської столиці». Фото 2026 р.

крайні випуски, впадає у вічі очевидний прогрес нашого друкованого «дітища».

Відчувається поступ розвитку видання – насамперед, у глибині історичних досліджень, якості підготовки матеріалів, інформаційному наповненні. Від часу створення офіційного веб-сайту заповідника, газета публікується і на шпальтах сайту у рубриці «Видання». Найперші випуски розміщено на ресурсі Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого «Електронна бібліотека "Культура України"». Навіть в жорстких умовах війни газета видається, хоча й скромнішими накладами.

Невичерпний науковий колектив у напрямках досліджень, яким відповідають рубрики видання: «Відбудуємо гетьманський Батурин», «Калейдоскоп подій», «Листи з фронту», «Історичні постаті», «До вашої книжкової полиці», «З підшивок старих газет», «Втрачені пам'ятки», «Кросворд», «Батурин археологічний», «Краєзнавство», «Династії», «Етнографія», «Міжмузейна співпраця», «З фондів заповідника», «Мовою документів», «Наші відгуки», «Таємниці Батурина», «Нумізматика», «Поетична вітальня», «Підсумки акції», «Сучасне і минуле», «Казки Батуринського краю» та багато інших.

За історію виходу газети було видано 115 випусків видання, з них 3 спеціальні випуски, як-от випуск до 65-ї річниці Перемоги у Другій світовій війні, присвячений 90-й річниці започаткування музейної справи в Батурині та 40-й річниці відкриття Батуринського історико-краєзнавчого музею та випуск, присвячений 100-річчю започаткування першого музею у Батурині та 250-річчю від дня народження видатного бджоляра Петра Прокоповича. Дякуємо за співпрацю Бахмацькій, Ніжинській районним і Конотопській міській друкарням, видавництву ПП Лисенко М.М. (м. Ніжин).

Газета не залишилася не поміченою журналістською та науковою спільнотами, які відзначили наше періодичне видання: у 2011 р. газета перемогла у XI Міжнародному конкурсі-фестивалі журналістів регіональних ЗМІ «Золотий передзвін Придесення» в номінації «Військово-патріотичне виховання». Особливо запам'ятався відгук про газету редактора Київського видавництва «Богдана» Бориса Логінова у серпні 2015 р.: «Як всі, хто причетний до слова, я з цікавістю уважно прочитав «провінційну» газету і приємно здивувався. «Провінційна» вона, на мій погляд, лише за друкарськими ознаками і дещо – за верстою. Проте зміст високого рівня…».

Вітаємо всіх дотичних до створення газети: дирекцію заповідника, редакційну колегію, авторів і дописувачів, які упродовж 20 буремних років послідовно і системно працюють над випуском і удосконаленням кожного номера газети. Бажаємо творчих успіхів і натхнення та ще більше зацікавлених і вдячних читачів! Так тримати!

Судова справа як джерело до історії повсякденного життя Гетьманщини XVIII ст.

Руслана ОГІЄВСЬКА

завідувач відділу НІКЗ «Гетьманська столиця»

Історія повсякдення Гетьманщини XVIII ст. дедалі частіше привертає увагу дослідників. Особливе місце в таких студіях посідають судові справи, пов'язані з порушенням усталених норм співжиття в межах козацьких громад. Показовим у цьому сенсі є конфлікт, що стався у 1765 р. в селі Тростянка Батуринської сотні.

6 листопада 1765 р. – у Михайлову суботу, коли релігійне свято несподівано перетворилося на арену запеклого протистояння. Того самого дня тростянський ктитор (церковний староста) Григорій Безрук разом із 28-ма обуреними парафіянами місцевої Михайлівської церкви подав позов до Борзнянського духовного правління. Скарга містила серйозні звинувачення: напад та побиття у церкві під час богослужіння місцевого священника Максима Іванова (Колядинського) та брутальне розорення храму, вчинені тростянським отаманом Тимофієм Авдиком у супроводі його дев'ятьох підлеглих.

Реакція влади була оперативною. Для розслідування резонансної події на місце правопорушення негайно прибули представники Батуринської сотенної канцелярії: городничий Лук'ян Соловей та козак Василь Косач. Разом із парафіянами вони провели ретельний огляд, зафіксували тілесні ушкодження, завдані панотцю, описали пошкоджене церковне начиння та взяли свідчення у головного фігуранта справи – отамана Тимофія Авдика.

Свідчення обвинуваченого відкрили колоритні подробиці інциденту. Отаман визнав, що того дня разом із козаками Михайлом Матяшем, Іваном Щербиною та Іваном Лемішем вони перебували «напідпитку». Приводом для візиту озброєних козаків до храму стала скарга Михайла Матяша, який стверджував, що отець Максим буцімто безпідставно відмовився обвінчати козака Матвія Щербину з Анастасією – донькою Івана Леміша.

Проте сам отаман Авдик мотивував свої радикальні дії не особистою помстою, а «службовою потребою». Він пояснював, що прибув до храму для «вторітельного опублікування в церкві присланого от сотенного батуринского правлєнія указа про отрєшеній венєчних памятєй» (документа, що регулював збір мита за вінчання) та розробив цілу «спецоперацію». Козакові Федору Тарану було наказано заблокувати вівтарні двері, аби священник не зміг утекти з храму. Іншим же соратникам – Федору Близнюку та Федору Щербиненку – доручили ознайомити клірика з документом, а в разі спротиву чи відмови – негайно взяти священнослужителя під варту.

Подальший перебіг подій у тростянській Михайлівській церкві розгортався за сценарієм справжнього середньовічного свавілля. По завершенню літургії отаман Авдик буцімто спробував офіційно вручити священнику сотенний указ, проте панотець рішуче відмовився його прийняти (сам священник засвідчив, що указу не бачив і про нього зовсім не йшлося). Авдик з Матяшем силоміць витягли отця Максима з вівтаря за волосся та ризи і били посеред церкви. Зі священнослужителя зірвали літургійне облачення, вивели з храму, двічі ударили палкою та, замкнувши його ноги в дерев'яну колодку, увесь день протримали під вартою. Наступного дня арештованого клірика конвоювали до Батурина, але з дороги відпустили додому.

Справа про зухвалий напад на духовну особу в стінах храму набула широкого розголосу й через свою резонансність потрапила на розгляд найвищої судової інстанції держави – Генерального військового суду. Факти кримінального правопорушення виявилися беззаперечними. Керуючись тогочасним кодексом законів – Третім Литовським статутом (а саме 27-м артикулом 11-го розділу) – суд визнав отамана Тимофія Авдика та його підлеглих винними.

За рішенням суду на козаків наклали серйозні грошові стягнення. Спільний штраф для 10-х нападників склав «сорок коп правних», що дорівнювало солідній на той час сумі у 48 рублів. Персонально з отамана Авдика за повторне побиття клірика поза церквою стягнули ще 48 рублів. Окрему компенсацію потерпілому священнику присудили за напад на нього за попередньою змовою групи осіб (згідно з 3-м артикулом 11-го розділу Статуту) – вона становила 24 рублі.

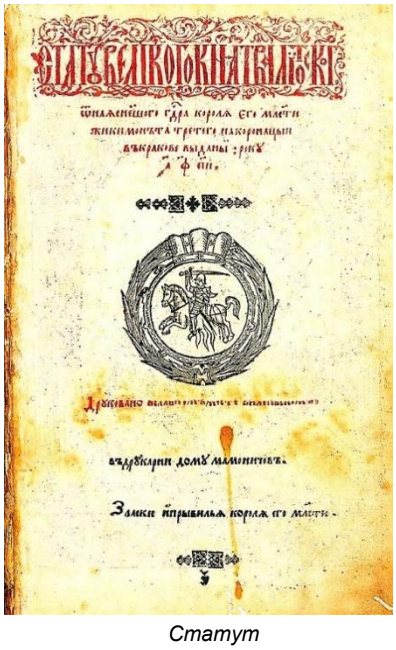
Однак фінансові санкції були лише вершиною айсберга. За Литовським статутом, вчинення «ґвалту» (збройного насилля) в сакральному просторі церкви та побиття священнослужителя каралися безальтернативно – смертною карою. Попри суворість закону, тогочасне правосуддя продемонструвало акт гуманності: всім обвинуваченим козакам було даровано життя, але вищу міру покарання замінили на довічне заслання.

Паралельно із кримінальним провадженням матеріали справи передали до духовного суду. Згодом саме ці документи витребувала Чернігівська духовна консисторія для ухвалення фінального рішення та подальшого звітування до Святійшого Синоду. На жаль, через лакуни в архівних джерелах, підсумковий висновок церковних ієрархів щодо цієї справи залишається для істориків невідомим.

Через пару років по тому, під час складання Генерального опису Лівобережної України, обвинувачених фігурантів цієї справи в селі Тростянка не було. Діти Тимофія Авдика жили з рідним дядьком, дружина Михайла Матяша Уляна – зі своїми дорослими дітьми, а виборний козак Матвій Щербина і далі холостякував.

Постраждала сторона – священник Максим Іванович – і далі мешкав із родиною у селі Тростянка та служив у місцевій Михайлівській церкві. З документу відомо, що він був вихідцем із містечка Красний Колядин Прилуцького полку. Максим Іванович жив на купленому в 1767 р. дворі. Власного поля, гаїв і сінокосу священник, як з'ясувалось, не мав. Цікаво, що двір з хатою, коморою, хлівом і городом Максим Колядинський придбав у громади цього ж села за 20 рублів.

Тож саме цей судовий прецедент 1765 року є яскравим маркером епохи: він наочно засвідчує той факт, що навіть в умовах занепаду автономії Гетьманщини Генеральний військовий суд продовжував діяти як авторитетна правова інституція, котра на підставі Литовського статуту суворо карала за порушення громадського спокою і недоторканності релігійних служителів та була здатна забезпечити справедливість і абсолютний правопорядок.

Статут Великого князівства Литовського. 1588 р.

Археологічний сезон 2026

Каріна СОЛДАТОВА
завідувач відділу археології НІКЗ «Гетьманська столиця»

Упродовж перших двох тижнів серпня 2026 р. у межах охоронних зон Національного заповідника «Гетьманська столиця» тривали дослідження, спрямовані на вивчення та збереження пам'яток міста Батурина.

Розкопки проходили під керівництвом наукового співробітника заповідника Юрія Ситого. Участь в роботі експедиції взяли науковці заповідника, волонтери з Києва, Чернігова та Луцька, вихованці історичного гуртка імені гетьмана Івана Мазепи, а також студентка Національного університету «Києво-Могилянська академія» Діана Бистрицька.

В цьому сезоні було продовжено дослідження на поселенні «Батурин». Неподалік від краю тераси річки Сейм археологи вивчали ділянку, де було виявлено значну концентрацію господарських ям. Там зафіксували артефакти різних історичних періодів – епохи бронзового віку, раннього залізного віку, давніх слов'ян та післямонгольського часу. На жаль, цей сезон не був щедрим на знахідки, але серед них цікавими предметами стали зернотерка з каменю (III – I тисячоліття до н.е.) та фрагмент теракотової кахлі (XVII – XVIII століття).

На території заміської садиби Івана Мазепи на Гончарівці велися пошуки ґрунтового могильника ранньослов'янського часу. Неподалік цієї пам'ятки, в урочищі Ятки, у 1997 році археологи натрапили на поселення волинцівської культури (VII–VIII століття), а в 2009 році під насипом четвертого бастіону резиденції було знайдено розвал горщика цієї культури. З метою підтвердження гіпотези, учасники експедиції розпочали розвідкові роботи з його пошуку, які планується продовжити вже наступного року.

Дякуємо всім учасникам цьогорічних археологічних досліджень за їхню самовіддану працю та значний внесок у вивчення та збереження культурної спадщини.

Скроневa прикраса XIV століття із Батурина

Максим НЕСКУБА
молодший науковий співробітник НІКЗ «Гетьманська столиця»

Невелика річ може розповісти про історію краю більше, ніж інколи сторінки давніх літописів. Таким артефактом стало скроневе кільце, знайдене археологами під час досліджень поселення Батурин (Палац) в 2021 р. На перший погляд, це лише жіноча прикраса, однак саме вона відкриває перед дослідниками маловідому сторінку історії міста, коли Чернігово-Сіверщина входила до складу Великого князівства Литовського.

Археологічні знахідки цього періоду мають особливу цінність, адже писемних джерел, що висвітлюють історію Батурина XIV–XV ст., істориками поки що не віднайдено. Речові ж пам'ятки допомагають датувати культурні нашарування, простежити заселення того чи іншого регіону. Скроневі кільця були одними з найпоширеніших елементів жіночого вбрання у давньоруський період. Їх закріплювали біля скронь, вплітаючи у волосся або прикріплюючи до головного убору за допомогою стрічок чи ремінців. У науковій літературі вони також відомі під назвами «завушниці» або «сережки». Витоки цієї прикраси пов'язують із візантійською ювелірною традицією. На руських землях такі прикраси набули власних конструктивних особливостей і з часом стали невід'ємною частиною жіночого головного убору. Для їх виготовлення майстри застосовували техніку скані (філіграні) – тонкий кручений або сплющений дріт, з якого створювали витончені спіралі та S-подібні завитки. Не менш складною була техніка зерні, коли на поверхню виробу напаювали дрібні металеві кульки, утворюючи складні декоративні композиції. Поєднання цих прийомів вимагало неабиякої майстерності, тому подібні прикраси були не просто елементом жіночого костюма, а й справжніми витворами ювелірного мистецтва.

Знайдене у Батурині скроневе кільце датують XIV ст. Цей період залишається одним із найменш досліджених в історії міста. Після монгольської навали життя на багатьох давньо-руських поселеннях суттєво змінилося, однак археологічні матеріали свідчать, що окремі традиції матеріальної культури не зникли. Знахідка тринамистинного скроневого кільця ще раз підтверджує те, що населення Чернігово-Сіверщини продовжувало зберігати давньоруські культурні традиції і за часів Великого князівства Литовського.

Такі ж по формі знахідки тринамистинних скроневих кілець зберігаються у Чернігівському обласному історичному музеї імені В.В. Тарновського. Це золоте скроневе кільце XII – середини XIII ст., знайдене на городищі Княжа Гора. Воно входило до складу скарбу, виявленого 1891 р. Тринамистинні скроневі кільця зберігаються і в Національному музеї історії України.

Подібні прикраси є у колекції Львівського історичного музею. Їх виявили в селі Крилос під час археологічних досліджень у 1930-х рр.

Такі скроневі кільця відомі й у країнах Балтії, що входили до складу Великого князівства Литовського та представлені в музейних колекціях Вільнюса (Національному музеї палацу литовських князів та Литовському національному музеї). Широке поширення цих прикрас свідчить про їхню популярність і розвиток спільних ювелірних традицій у середньовічній Європі.

Важливим етапом у популяризації цієї знахідки стало виготовлення у 2024 р. її точних копій. Їх створила київська ювелірка Олександра Барбанова (майстерня «Falcon House»), відтворила форму, пропорції та декоративні особливості оригіналу. Такі реконструкції роблять матеріальну культуру минулого ближчою та зрозумілішою для сучасної людини та дають змогу відтворювати сторінки минулого, про які не збереглося писемних свідчень.

Скроневе кільце. XIV ст.
Зібрання Національного заповідника «Гетьманська столиця»

Графіка Михайла Хіміча в колекції заповідника

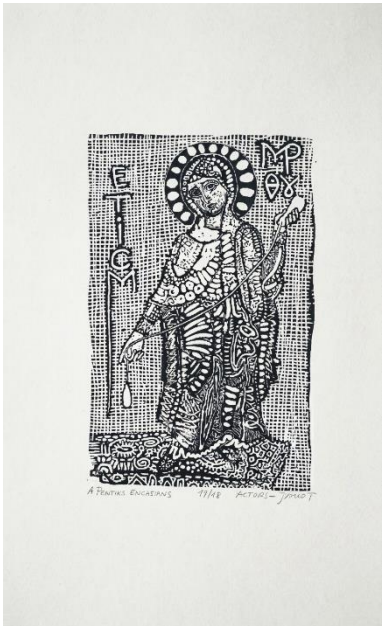
Тетяна КУДЛАЙ

зберігач фондів НІКЗ «Гетьманська столиця»

Традиція розвитку української графіки релігійної тематики, що сягає своїм корінням часів Київської Русі, була перервана у радянський час. Ця тема не відповідала комуністичній ідеології, тому опинилася під забороною в офіційному мистецтві. Над усіма видами друкованої продукції здійснювався суворий контроль, твори, що не відповідали цензурі вилучали, а їх авторів переслідували і навіть засуджували до таборів. За таких умов митці мусили відмовитися від релігійних сюжетів «до кращих часів». Ситуація почала змінюватися з наближенням краху комуністичного режиму наприкінці 80-х., а зі здобуттям Україною незалежності перервана традиція була відроджена українськими митцями.

У фондовому зібранні заповідника «Гетьманська столиця» зберігається сім ліногравюр авторства Михайла Хіміча (нар. 1968) – художника, майстра декоративно-прикладного мистецтва, члена Національної спілки художників України (2000). Роботи належать до серії «Біблійні сюжети в образах української іконографії», яку автор виконав у 1996–1997 рр. – «Преображення Господнє», «Пресвята Богородиця», «Оплакування», «Плащаниця», «Божа Матір Печерська» та два відбитки «Благовіщення». У 2000 р. за ці твори М. Хіміча було нагороджено премією М. Дерегуса. До зібрання заповідника гравюри були передані Дирекцією художніх виставок України за сприяння Міністерства культури України у 2006 р.

Три ліногравюри присвячені двунадесятим святам – Благовіщенню Пресвятої Богородиці і Преображенню Господньому (в народі Яблучний Спас або Другий Спас). Традиційна іконографія відбитка «Преображення Господнє» символізує явлення Божественної слави Христа обраним учням на горі Фавор, щоб укріпити їхню віру. Ісуса Христа зображено у верхній його частині на тлі восьмикутної зірки, обабіч нього – пророки Мойсей та Ілля. Внизу відбитка зображено апостолів Петра, Іоанна та Якова, які удостоїлися почути голос Бога-Отця, попадали долілиць, засліплені сяйвом та вражені побаченим преображенням Господнім у якого: «Лице засяяло, як сонце, одежа стала білою, як світло». На відбитках «Благовіщення» зображено Діву Марію з прядивомта вереретеном у руках і Архангела Гавриїла,

Ліногравюра «Благовіщення». М. Хіміч. 1996 р. Зібрання Національного заповідника «Гетьманська столиця»

який приніс їй звістку про непорочне зачаття та народження Спасителя. Іконографія творів наслідує шедеври мозаїчного мистецтва Київської Русі, які розміщені на стовпах арки Софійського собору XI ст.

Ліногравюра «Божа Матір Печерська» виконана митцем у співавторстві із Е. Луцьким. Іконографія твору частково наслідує ікону «Богоматір Велика Панагія» (іконографічний тип «Знамення»). Заступницю із Ісусом Христом у медальйоні на грудях, зображено у повен зріст з піднятими вгору руками на фоні хреста, по контуру якого прописані слова молитви: «Богородице Діво радуйся, благодатна Маріє Господь з тобою, благословенна ти в жонах, благословен плід чрева твойого, яко Спаса родила єси душ наших…». Увінчує композицію Св. Старозавітна Трійця, а внизу біля ніг Богородиці зображено храм і засновників Печерського монастиря Преподобних Антонія та Феодосія. По нижніх кутах відбитка розміщені сигнатури авторів – «Л Е» та «Х М».

На ліногравюрі «Пресвята Богородиця» образ Заступниці так само зображений з піднятими вгору руками на фоні хреста зі словами молитви по його контуру: «В рождествє девство сохранила єси … ».

Іконографія ліногравюр «Оплакування» та «Плащаниця» відображає сюжет, що символізує завершення земного життя Спасителя. На обох гравюрах зображено Ісуса в гробі. На відбитку «Плащаниця» він у набедреній пов'язці, щойно знятий з хреста. Його голову підтримує Божа Мати, що схилена над ним у скорботі, у ногах – таємний учень Йосип з Ариматеї, довкола тіла – янголи. По кутах відбитку в алегоричних образах зображено євангелістів з книгами – Матвія (янгола), Іоанна (орла), Марка (лева) та Луку (тільця). По контуру відбитку прописані слова херувимської пісні «Іже херувими».

На ліногравюрі «Оплакування» тіло Ісуса загорнуте у саван (плащаницю) і приготоване до погребіння. Його оплакують жінки-мироносиці, Богородиця, яка припала щокою до його щоки, Іван Богослов і Святий Йосип, що так само зображений у ногах Спасителя.

Творчість на релігійну тематику займає особливе місце у доробку М. Хіміча, адже крізь призму сакральних образів митець прагне осмислити глибокі філософські проблеми людського буття. Окрім ліногравюр, його пензлю належать розписи храму Св. Максима Сповідника у м. Кропивницький. Невідомо, що саме надихало художника на зображення релігійних сюжетів, можливо, творчість батька – Юрія Хімича (1928–2003) – видатного майстра архітектурного пейзажу, графіка і педагога, який роками вивчав і копіював храмові розписи, а, можливо, власні переживання, адже у житті митця був період пов'язаний з релігією, коли він ходив до церкви, читав молитвослови і вивчав молитви.

Ліногравюри М. Хіміча із фондової колекції заповідника – це не просто зображення іконописних сюжетів, це прояв мистецького таланту, творчого переосмислення канонічних сюжетів, який за допомогою різця продовжує традиції української іконографії.

Ліногравюра «Божа Матір Печерська». М. Хіміч, Е. Луцький. 1996 р. Зібрання Національного заповідника «Гетьманська столиця»

Сюжетні рушники: коли народна пісня оживає у вишивці

Людмила БІЛОУС

зберігач фондів
ІІ категорії
НІКЗ «Гетьманська столиця»

Український вишитий рушник – це не лише оберіг чи оздоба оселі, а й своєрідне полотно народної пам'яті. Його орнаменти відображають світогляд і духовні цінності предків, а традиція вишивання стала важливою частиною культурної ідентичності. Особливе місце займають сюжетні рушники, в яких майстри відтворювали сцени з життя, пісень чи літературних творів. Такі вироби здебільшого мали декоративний або подарунковий характер, рідше використовувалися в обрядах.

У фондовій колекції заповідника «Гетьманська столиця» серед рушників з сюжетно-тематичними композиціями представлені зразки, вишиті за мотивами українських народних пісень з відповідними написами: «Оце тая криниченька, що голуб літав, оце тая Наталочка, що Петрусь кохав» (КВ-8-5532/Р-6-2703) та «Ой ти, орле сизокрилий, скажи правду, де мій милий» (КВ-16-8971/Р-8-3852). Вишивальниці трохи змінювали слова пісень,

Рушник вишитий. ХХ ст.
Зібрання Національного заповідника «Гетьманська столиця»

щоб вони краще пасували до композиції, звучали урочистіше та поєднували поезію й орнамент, додаючи рушникові особливого символізму.

Ці рушники побутували в Батурині у ХХ ст. Вони були передані до фондової колекції співробітниками заповідника – Тетяною Демешко (2007) та Мариною Хармак (2021). Обидві роботи вишиті на фабричному полотні технікою хрестик. Кінці рушників оздоблені мереживом ручного плетіння з геометрично-рослинним та геометричним орнаментами. Вишивка зосереджена в нижній частині рушників. Композиції поєднують майже всі орнаментальні мотиви: геометричні, геометрично-рослинні, рослинні, орнітоморфні, антропоморфні, літерно-текстові.

Рушник «Оце тая криниченька…» є яскравим зразком народної художньої традиції, де поетична лірика народної пісні гармонійно переплітається з багатством декоративно-ужиткового мистецтва. Виріб вражає колористичною насиченістю: для створення візерунка майстриня використала пишну палітру з дев'яти кольорів — глибокого синього, ніжного блакитного, соковитого зеленого, сонячного жовтого, теплого коричневого, помаранчевого, рожевого, таємничого фіолетового та контрастного чорного. Центральним елементом є сюжетна композиція: праворуч зображено дівчину в традиційному українському одязі, яка тримає на плечі коромисло з відрами, ліворуч – криницю. Сюжет доповнюють рослинні мотиви та стилізовані дерева. Над композицією розміщено двох великих птахів, що ніби оберігають сцену, а під нею – напис: «Оце тая криниченька, що голуб літав, оце тая Наталочка, що Петрусь кохав». Унизу під текстом кольоровими нитками вишито декоративну смугу торочок, яка підкреслює завершеність композиції.

Вишитий текст є фрагментом з української народної пісні та пояснює зміст композиції. Зображений сюжет пов'язаний із п'єсою Івана Котляревського «Наталка Полтавка. Криниця в українській традиції символізує життя, чистоту й джерело пам'яті; голуб уособлює кохання, вірність і добру звістку; а образ дівчини відображає мотив щирого почуття та очікування.

Рушник «Ой ти орле сизокрилий…», – це яскравий зразок української сюжетної народної вишивки середини ХХ ст. Художнє вирішення полотна має багату колористичну палітру: майстерно поєднані нитки сірого, червоного, рожевого, зеленого та синього кольорів створюють виразний зоровий ритм і гармонію. Центральне місце в композиції посідає сюжетна сцена, яка відтворює поетичний образ українського фольклору. У центрі зображено жіночу фігуру в традиційному національному вбранні – вишитій сорочці, барвистій спідниці та з класичним головним убором. Жінка стоїть серед квітучих рослин, фантазійних стебел та розкритих пуп'янків, що символізують розквіт життя та природну гармонію. На одній із гілок сидить стилізований сизокрилий орел – традиційний для українських пісень та балад символ свободи, туги, вірності та далекого шляху.

Текст є рядком української народної пісні й органічно доповнює сюжет композиції, надаючи рушникові емоційного та символічного змісту. Дівчина звертається до орла як до вісника, що може принести звістку про коханого. Через прості художні образи рушник передає тугу за коханим, надію на зустріч та незламність жіночого серця.

Обидва українські сюжетні рушники об'єднані темою вічного вірного кохання, та є не просто декоративними виробами, а й справжніми носіями глибоких емоцій, життєвої мудрості та сакральних символів, зрозумілих кожному поколінню. Вони поєднують народну пісню, літературу й театр із мистецтвом вишивки, перетворюючи тканину на своєрідну розповідь про почуття та традиції. Сьогодні такі рушники становлять важливу мистецьку, історичну й етнографічну цінність, адже вони дбайливо зберігають багатий духовний світ українців, закарбований у нитках і полотні.

Рушник вишитий. Середина ХХ ст.
Зібрання Національного заповідника «Гетьманська столиця»

Практика дарування в Гетьманщині кінця XVII - початку XVIII століття

Ірина КАКАМА

науковий співробітник НІКЗ «Гетьманська столиця»

У другій половині XVII - на початку XVIII ст. Гетьманщина була важливим учасником міжнародних політичних процесів у Східній Європі. Розвиток зовнішньополітичних зв'язків став важливим чинником формування власних традицій дипломатичного церемоніалу та політичного представництва.

Особливого розвитку ці процеси набули за гетьманування Івана Мазепи, політика якого була спрямована на зміцнення міжнародного авторитету Гетьманщини та утвердження престижу гетьманської влади.

Батурин — гетьманська столиця доби Івана Мазепи — був важливим осередком дипломатичного життя Гетьманщини. Під час дипломатичних аудієнцій гетьман дотримувався усталеного церемоніалу. Посли вручали листи та дари, після чого відбувалися переговори й урочисті бенкети. Подарунки були невід'ємною складовою дипломатичної практики: іноземним послам дарували дорогі тканини, хутра, зброю, коней і коштовні речі. Натомість гетьман також отримував дари від монархів та їхніх представників. У щоденнику французького мандрівника й дипломата Жозефа де ла Мотре, який відвідав Батурин на початку XVIII ст., зазначено, що після прийому в гетьмана Мазепи, гості були належно пошановані й обдаровані: «Гетьман прийняв нас дуже приязно, запросив до столу, а після аудієнції обдарував кожного відповідно до його становища». Така практика була важливим елементом міжнародних відносин доби бароко.

Водночас обмін дарами не обмежувався лише офіційними дипломатичними церемоніями, а слугував важливим засобом підтримання союзницьких відносин і виявом особливої прихильності між правителями. Відомо, що під час шведської кампанії Іван Мазепа подарував Карлу XII дорогу соболину шубу. Як зазначав очевидець тих подій Ґеорґ Нордберґ: «…у зв'язку з дуже холодною зимою… гетьман подарував королю дорогу шубу».

Окремою формою політичного дарування були земельні пожалування, що оформлювалися гетьманськими універсалами. У документах Івана Мазепи неодноразово підкреслювалося, що такі надання здійснювалися за наступним принципом: «уважаючи на вірні й значні служби, ласкою нашою гетьманською надаємо…», що свідчить про їхню роль як винагороди за службу та засобу формування відданої гетьманові старшинської еліти.

Дарування було поширеним і в межах самого суспільства Гетьманщини. Представники старшини обмінювалися подарунками під час свят, урочистих подій, укладання угод або задля підтримання добрих стосунків. Особливе значення мали різдвяні та великодні дари. У джерелах XVIII ст. згадуються коштовні частування, вина, цитрусові, солодощі, шовкові пояси, дукати та інші престижні речі, які дарували представникам козацької еліти. Такі подарунки ставали важливим елементом світського життя та способом підкреслення належності до привілейованого середовища.

Важливе місце в культурі дарування за часів Івана Мазепи посідало дарування книг. Вони мали не лише релігійне та культурне, а й символічне значення. Показовим прикладом є дарування Мазепою Пересопницького Євангелія Переяславському кафедральному собору 1701 р. Факт цієї пожертви зафіксовано в самому рукописі. У дарчому записі зазначено: «Це Євангеліє було надіслане та подароване ясновельможним паном Іваном Мазепою Переяславському єпископському престолу», який, як наголошується далі, був «створений, відновлений та оздоблений коштовним церковним начинням за кошти гетьмана». Таким чином, цей напис не лише засвідчує факт передачі книги, а й підкреслює ктиторську діяльність Мазепи. Дарування Євангелія демонструвало його побожність, підтримку православної церкви та водночас слугувало засобом представлення власного статусу й авторитету.

Водночас культура дарування не обмежувалася лише матеріальними речами. Важливе місце в ній посідали символічні та інтелектуальні дари, що мали засвідчити особливу повагу, вдячність або прихильність до адресата. Показовим прикладом такого дару став панегірик «Алкід Російський», який Пилип Орлик присвятив Іванові Мазепі у 1695 р. Цей урочистий твір, надрукований у Вільні, був не лише літературною даниною гетьманові, а й своєрідним подарунком, що демонстрував пошану автора та його прагнення здобути прихильність одного з найвпливовіших діячів періоду Гетьманщини.

Таким чином, практика дарування в Гетьманщині доби Івана Мазепи була важливим елементом політичної культури ранньомодерної України. Подарунки виконували дипломатичну, соціальну та символічну функції, сприяли формуванню системи взаємин між владою, старшиною та іноземними дворами. Через дари утверджували авторитет, демонстрували престиж і підтримували політичні зв'язки, що робить культуру дарування важливим джерелом для розуміння суспільного життя Гетьманщини кінця XVII - початку XVIII ст.

Блюдо, кухоль, чаша металева «Іоана Мазепи», глечик (кавник), ваза для фруктів кінець XVII — початок XVIII ст. Копія 2020 р. Зібрання Національного заповідника «Гетьманська столиця»

Освіта, здобута всупереч обставинам

Наталія ДРОБЯЗКО

науковий співробітник НІКЗ «Гетьманська столиця»

Початок XX століття був складним періодом для українського селянства, зокрема у сфері освіти. Політика радянської влади суттєво обмежувала мобільність сільського населення: селянам не видавали паспорти, а натомість оформлювали короткотермінові довідки, дійсні лише за дозволом колгоспного керівництва та сільської ради. Такі заходи мали на меті утримати молодь у межах колгоспної системи та стримати її прагнення здобути освіту за межами рідного села. Самовільний виїзд карався штрафом до 100 рублів, а повторне порушення тягло за собою кримінальну відповідальність відповідно до ст. 81-1 Карного кодексу УСРР із позбавленням волі строком до трьох років. Попри ці обмеження, діти селянських родин нерідко знаходили можливості для навчання. Показовим прикладом такої родинної стратегії є сім'я Петра Пилиповича (1879–1953) та Олени Мойсеївни (1878–1946) Біликів із Батурина. Переданий Наталією Білик родинний архів до Національного історико-культурного заповідника «Гетьманська столиця» містить документи, світлини та спогади, які дозволяють простежити, як у межах багатодітної селянської родини формувалося розуміння важливості освіти й послідовно втілювалося у життєвих шляхах дітей.

Так, за спогадами спадкоємиці архіву Наталії Миколаївни, майже всі з 10 дітей у родині здобули початкову освіту в Батуринській школі. Винятком був лише Микола, який, через проблеми із зором, не зміг повноцінно навчатися. Більшість дітей згодом продовжили освіту поза межами Батурина. Старший син Федір, після навчання у Кинашівському сільськогосподарському училищі, обрав фах військового топографа. Середня донька Ганна, закінчивши Батуринську семирічну школу та Тиницьку сільсько-господарську школу, вступила до Ленінградського сільськогосподарського інституту. Попри скрутне матеріальне становище родини, вона змогла здобути фах агронома.

Один із молодших синів, Яків, після завершення навчання в місцевій та Тиницькій школах, у 1934 році отримав довідку, видану Батуринською сільською радою, що дозволила йому працевлаштуватися в Маріуполі на металургійному комбінаті ім. Ілліча.

Донька Марія, після закінчення місцевої десятирічної школи, навчалася в Тиницькій сільськогосподарській школі за спеціальністю секретаря-друкарки. Найменша з дітей у родині, донька Ольга, через події Другої світової війни

ВЫПИСКА ИЗ ПРИКАЗА №. 62

по Ленинградскому сельскохозяйственному Институту

от "7". марта 1941 г.

Возвратить плату за обучение за 1-е и 2-е полугодие 1940/41 уч. года в размере 400 рублей студ. III курса Белик Анне Петровне

Основание: постановление СНК СССР от 7/XII-40 года и справки председателя студ. Белик А.П.

1. Заявление студ. Белик А.П.

2. Справка о нахождении в госпитале

Тир. 10[illegible]ка. Подлинный за надлежащими подписями,

Зак. №

ЛСХИ 15.XI-40г.

Подлинным верно:

Документ з родинного архіву Н.М.Білик про повернення коштів за навчання в Ленінградському сільськогосподарському інституті

не змогла завершити навчання в Батуринській школі. Ймовірно, після переїзду до Львова, вона закінчила там середню школу та здобула вищу педагогічну освіту. За спогадами її племінниці Наталії Білик, Ольга Петрівна закінчила вищу партійну школу та працювала вчителькою в одній зі шкіл Львова, викладаючи російську мову та літературу.

Значних освітніх успіхів у родині досяг Олександр, який після закінчення Батуринської трудової школи, продовжив навчання на філологічному факультеті Московського державного університету. Завдяки глибоким знанням та наполегливій праці він побудував успішну наукову кар'єру, працював викладачем і згодом здобув учене звання професора філології.

Історія родини Біликів переконливо свідчить, що освітні здобутки їхніх дітей не були випадковими. Вони стали результатом сформованого в родині переконання у винятковій ролі освіти в житті людини — переконання, яке цілеспрямовано та наполегливо закладалося батьками. Саме це прагнення до знань дозволило подолати обмеження селянського походження, адміністративні перепони радянської системи, а також економічні труднощі та наслідки воєнних подій.

Родина Біликів. Зліва сидить батько Петро Пилипович Білик, праворуч – син Микола Петрович Білик. Стоять у військовій формі з ліва праворуч Федір Петрович, крайній – Яків Петрович.

Дитячий творчий конкурс «РОЗУМфест»
Національного заповідника «Гетьманська столиця»
за підтримки Благодійного фонду Надії Вовк «Берегиня»

До вашої уваги представляємо творчі роботи учасників творчого конкурсу «РОЗУМфест».

Слава лине крізь віки — ми нащадки козаків

Колись давно зустрілися два друга козаки.
Один другому каже:
- Скажи мені, козаче,
Що чути про Батурин?
Як люди там живуть?
Чи відродилось місто –
Славне, гарне, історичне?
Дзвінка пісня лунає?
Чи музика грає?
Давно я там бував,
Вже й сам не пам'ятаю.

Йому козак відповідає:
- Звучать журливі сурми й українські пісні,
Відбувалися ярмарки, були і світлі дні.
Літописець згадує ті давні часи.
Батурин зберігає пам'ять про жорстокі бої.
Під Полтавою поразки зазнали
1710 року шведи з козаками,
Нові правила тоді встановили росіяни,
В Батуринську цитадель їм відкрили браму.

Славне ім'я гетьмана Івана Мазепи
Анафемі піддавали щороку у храмі.
За Маніфестом Петра І Батурин зруйнували,
«Мазепинців» страчували, їх майно конфіскували.
Затужив старий козак,
Присів та й заплакав.
Пригадав, як воював за Батьківщину-матір,
Як визволяв земляків-бранців з турецької неволі,
Схилив голову низенько, посивіли скроні.

Його друг втішає:
– Не журись, мій вірний брате!
Не все так погано!
Відродилась крізь віки козацькая слава!
Відновилась держава!
Відколи Розумовського гетьманом обрали,
То й Батурин швидко ми відбудували.
Саме тут демократичні реформи починали,
Іноземних гостей часто зустрічали,
Важливі рішення приймали.
Батурин резиденцією гетьмана став,
Чарльз Камерон палац розбудував.
Життя міське активно вирувало,
Козацьку славу сміливці здобували,
Європейські цінності люд переймав,
Демократичний устрій у рідній краї панував.
Зрадів старий козак, що так живуть люди,Побороли ворогів, що йшли звідусюди.
Як колись, так і тепер, маємо триматись!
Не скоримось, не здамося! Маєм об'єднатись!
Проти ворога зі Сходу стоїмо всі стійко!
Від старого до малого звучить пісня дзвінко.
Об'єднаймось, браття любі,
Сильні УКРАЇНЦІ!
За Батурин, Батьківщину!
За рідну Неньку-Україну!
Слава лине крізь віки –
Ми нащадки КОЗАКІВ!

Шугайова Анна, 13 років,
Чернігівська обл.

Батурин гетьманської слави.
Буцан Матвій, 7 років. м. Ніжин, Чернігівська обл.

Світла велич гетьманської слави.
Уколенко Тетяна та Вероніка, 17 та 9 р.
м. Понорниця, Чернігівська обл.

Науково-популярна газета «Слово «Гетьманської столиці»

Засновник і видавець: Національний історико-культурний заповідник «Гетьманська столиця»
Суб'єкт у сфері друкованих медіа
№ R30-04375 від 18,05,2024 р.

Адреса редакції: вул. Гетьманська, 74, м. Батурин Чернігівської обл., 16512, Україна
E-mail: baturin.capital@ukr.net, веб-сайт: http://www.baturin-capital.gov.ua
тел./факс: +380-4635-48437, тел. +380-4635-48013

Обсяг – 1,0 друк. арк.

Газета віддрукована у видавництві ПП Лисенко М. М.
(вул. Шевченка, 20, м. Ніжин Чернігівської обл., 16600)

Тираж 100 прим. Зам. № 2424

Редакція не завжди поділяє точку зору автора (авторів)
За точність викладених фактів і цитувань несе відповідальність автор (автори)

РОЗПОВСЮДЖУЄТЬСЯ БЕЗКОШТОВНО

Редакційна колегія

Кіяшко Любов Григорівна (редактор)

Саєнко Наталія Анатоліївна (відповідальний секретар)

Огієвська Руслана Іванівна

Сердюк Наталія Федорівна

Сушко Наталія Миколаївна

Редакція запрошує до співпраці професійних науковців, краєзнавців-аматорів, шанувальників історії